رشته

حفظ موضوعی

درسنامه حفظ موضوعی قرآن کریم

ویژه گروه ۳ (متوسطه اول): صفحات ۱۲۱ الی ۱۵۱

گروه ٤ (متوسطه دوم و پیش دانشگاهی): صفحات ۹٤ الی ۱٤۲

شرکت خطوط لوله و مخابرات نفت ایران
روابط عمومی

تلاوت قرآن تا حد امکان ۹۰
پناه بردن به خدا از شر شیطان در هنگام تلاوت قرآن ۹۰
حق تلاوت ۹۰
گوش فرا دادن و سکوت هنگام تلاوت قرآن ۹۰
تدبر در قرآن برای پی بردن به حقانیت آن ۹۰
عدم تدبر در قرآن نشانه‌ای بر قفل بودن قلوب ۹۰
درس هفتم: تقوا در قرآن/۹۳
اهمیت و جایگاه تقوا ۹۶
پذیرش اعمال تنها از متقین ۹۶
تقوا دستور خدا به پیامبر اسلام ۹۶
تقوا بهترین توشه معنوی ۹۶
تقوا بهترین لباس معنوی ۹۶
تقوا تنها ملاک برتری و کرامت بین انسان‌ها ۹۶
تأکید الهی بر بجا آوردن حق تقوا ۹۶
عوامل بوجود آورنده تقوا ۹۷
پرستش خدا ۹۷
مراعات و اجرای حدود الهی ۹۷
روزه داری ۹۷
فهم آیات و احکام قرآن در پرتو تبیین الهی ۹۷
آثار فردی تقوا ۹۷
گرامی بودن نزد خدا ۹۷
جلب دوستی خدا ۹۸
نجات از سختی‌ها و روزی غیر مترقبه ۹۸
آسانی در کارها ۹۸
کسب علم ۹۸
آثار اجتماعی تقوا ۹۸
سبب نزول برکات آسمانی ۹۸

عامل نیرومندی و قوت اراده در کارها ۹۹
برخورداری از امداد الهی ۹۹
حراست الهی از توطئه‌های دشمنان ۹۹
آثار اخروی تقوا ۹۹
فرجام نیکو در قیامت ۹۹
حشر نزد خدای رحمان ۹۹
مشمول رحمت الهی ۱۰۰
قرب الهی ۱۰۰
درس هشتم: ویژگی‌های مؤمنان در قرآن/۱۰۳
در اعمال عبادی ۱۰۶
ایمان به خدا و قیامت و انجام عمل صالح ۱۰۶
اطاعت از خدا و رسول و اولی‌الامر ۱۰۶
پذیرش دعوت الهی ۱۰۶
ترسان از خدا ۱۰۶
تأثیرپذیری از آیات قرآن ۱۰۶
خشوع در نماز ۱۰۷
صبر و توکل بر خدا ۱۰۷
رسیدن به حیات طیبه ۱۰۷
غافل نشدن از یاد خدا با وجود اموال و اولاد ۱۰۷
امر به معروف و نهی از منکر ۱۰۷
دوست نگرفتن دشمنان خدا ۱۰۷
شب زنده‌داری ۱۰۸
رعایت تقوای الهی ۱۰۸
انفاق از مال حلال ۱۰۸
رعایت حلال و حرام الهی ۱۰۸
پرداخت زکات ۱۰۸
دوری از ربا ۱۰۸

در حوزه‌های فردی و اجتماعی.....۱۰۹
عدالت‌ورزی ۱۰۹
مغموم و محزون نبودن.....۱۰۹
دوری از گفتار و عمل بیهوده.....۱۰۹
پاکدامنی ۱۰۹
پرهیز از بدگمانی ۱۰۹
پرهیز از تجسس و غیبت.....۱۰۹
تواضع و فروتنی.....۱۱۰
حلم و بردباری ۱۱۰
چشم پوشی از خطای دیگران.....۱۱۰
امانت‌داری.....۱۱۰
خود حفاظتی ۱۱۰
پرهیز از شهادت دروغ.....۱۱۰
آمادگی در برابر دشمن.....۱۱۱
تذکّر به خود و خانواده در رعایت دستورات الهی.....۱۱۱
درس نهم: سنت‌های الهی در قرآن/۱۱۳
انواع سنت‌های الهی ۱۱۶
استدراج ۱۱۶
املاء.....۱۱۶
امتحان ۱۱۶
عدم برتری کفار بر مسلمین ۱۱۶
تغییر نعمت بین مردم.....۱۱۷
حق بودن وعده الهی ۱۱۷
محقق شدن وعده حق ۱۱۷
پیروزی حق بر باطل.....۱۱۷
فزونی نعمت با شکر ۱۱۷
عدم تقدیم و تاخیر در اجل انسان‌ها ۱۱۷

عدم تقدیم و تاخیر در اجل امت‌ها..... ۱۱۸
آسانی..... ۱۱۸
اتمام حجت..... ۱۱۸
اختلاف انسان‌ها..... ۱۱۸
ویژگی‌های سنت الهی..... ۱۱۸
عدم تنافی سنت‌ها با اراده انسان..... ۱۱۸
عام بودن سنت‌ها..... ۱۱۸
حتمیت سنن الهی..... ۱۱۹
مقدّر بودن امر خدا..... ۱۱۹
تبدیل و تحویل ناپذیری..... ۱۱۹
درس دهم: دعا و آداب آن در قرآن/۱۲۱
دعاهای قرآنی با «رَبَّنَآ»..... ۱۲۴
دعا برای نعمت دنیا و دوری از عذاب..... ۱۲۴
دعا برای جلب رحمت الهی..... ۱۲۴
دعا برای بخشش گناهان..... ۱۲۴
دعا برای نورانیت..... ۱۲۴
دعا برای صبر و پیروزی..... ۱۲۴
دعا برای برادران ایمانی..... ۱۲۵
دعا برای پدر و مادر و مومنین..... ۱۲۵
دعا برای رسیدن به رتبه ابرار..... ۱۲۵
دعا برای افزایش هدایت و نعمت..... ۱۲۵
دعا برای رفع سختی و پیروزی..... ۱۲۶
دعا برای آسانی کارها..... ۱۲۶
دعا برای همسران و فرزندان..... ۱۲۶
دعاهای قرآنی با «ربِّ»..... ۱۲۶
پناه به خدا از شر شیطان..... ۱۲۶
درخواست صداقت داشتن..... ۱۲۷

دعا برای فرزنددار شدن ۱۲۷
درخواست از عدم انجام عمل بدون علم ۱۲۷
دعا برای اقامه نماز و قبولی دعا ۱۲۷
درخواست سکونت در جای پر برکت ۱۲۷
طلب فزونی علم ۱۲۸
درخواست شرح صدر ۱۲۸
درخواست توفیق شکرگزاری و انجام عمل صالح ۱۲۸
آداب دعا و عبادت در قرآن ۱۲۸
خواندن خدا با تضرع و آهستگی ۱۲۸
خواندن خدا از روی بیم و امید ۱۲۸
خواندن خدا از روی اخلاص ۱۲۹
خواندن خدا به صورت پنهانی ۱۲۹
ایمان و عمل صالح لازمه استجابت دعا ۱۲۹
دعا زمینه توجه خدا به انسان ۱۲۹
دعا کردن لازمه استجابت دعا ۱۲۹
درخواست نکردن از غیر خدا ۱۲۹
درس یازدهم: اخلاق و تربیت در قرآن/۱۳۱
کسب فضائل اخلاقی ۱۳۴
اعتدال در بخشش ۱۳۴
میانه‌روی در راه رفتن و حرف زدن ۱۳۴
مسئول بودن انسان ۱۳۴
خوردن چیزهایی که نام خدا بر آن ذکر شده ۱۳۴
روزی پاک خوردن ۱۳۴
وفاداری به پیمان ۱۳۴
همکاری در کارهای نیک ۱۳۵
ادب بخشندگی ۱۳۵
سبقت در کارهای نیک ۱۳۵

دستگیری از محرومان ۱۳۵
صبور بودن ۱۳۵
نیکی به پدر و مادر ۱۳۵
به نیکی سخن گفتن ۱۳۶
شایسته سخن گفتن ۱۳۶
استوار سخن گفتن ۱۳۶
با استدلال سخن گفتن ۱۳۶
به نرمی با دیگران سخن گفتن ۱۳۶
پیروی از بهترین سخن ۱۳۷
جدال احسن ۱۳۷
ضرورت وحدت ۱۳۷
اهمیت مشورت ۱۳۷
توصیه به امانت‌داری ۱۳۷
قرض دادن به همدیگر ۱۳۷
دادن مال یتیم ۱۳۸
توصیه به عدالت‌ورزی ۱۳۸
پاسخ شایسته به نیکی دیگران ۱۳۸
عفو و بخشش همدیگر ۱۳۸
اصلاح بین برادران دینی ۱۳۸
ترک رذائل اخلاقی ۱۳۸
نهی از خوردن مال حرام ۱۳۸
حرمت رباخوری ۱۳۹
نهی از منت و اذیت ۱۳۹
خود را به سختی نیفکندن ۱۳۹
مذمت خشن بودن ۱۳۹
دوری از کارهای زشت ۱۳۹
نهی از عمل بدون آگاهی ۱۳۹

متکبرانه راه نرفتن ۱۴۰
ناامید نشدن از رحمت خدا ۱۴۰
مذمت نجوا در گفتگو مگر در شرایط خاص ۱۴۰
نهی از همکاری در کارهای زشت و حرام ۱۴۰
نهی از نزاع کردن ۱۴۰
نهی از کم فروشی ۱۴۱
مذمت مغرور بودن ۱۴۱
نهی از تمسخر یکدیگر ۱۴۱
با لقب زشت همدیگر را صدا نزدن ۱۴۱

درس دوازدهم: دشمن و شیطان شناسی/۱۴۳

دشمن درون ۱۴۶
هوای نفس ۱۴۶
وسوسه‌های شیطان ۱۴۶
دشمن بیرون ۱۴۶
کفار و منافقین ۱۴۶
یهود و مشرکان ۱۴۶
گروهی از اهل کتاب ۱۴۶
شیاطین انس و جن ۱۴۶
شیطان و ویژگی‌های آن ۱۴۷
عصیانگری در برابر خدا ۱۴۷
رانده شده ۱۴۷
ناسپاس به خدا ۱۴۷
نجواگر ۱۴۷
دشمن آشکار ۱۴۷
امر به گناه و افترا به خدا ۱۴۷
دعوت به فقر ۱۴۸
ضعیف بودن مکر شیطان ۱۴۸

شرارت ۱۴۸
نتیجه پیروی از شیطان ۱۴۸
زیان آشکار ۱۴۸
فراموشی یاد خدا ۱۴۸
خواری ۱۴۸
جدال و دعوا ۱۴۹
گرفتار شدن در زشتی‌ها ۱۴۹
زینت دادن کارهای زشت ۱۴۹
گرفتاری در پلیدی‌ها ۱۴۹
ایجاد دشمنی و کینه ۱۴۹
ایجاد گمراهی ۱۴۹
ایجاد آرزوی فریبکارانه ۱۵۰
راه‌های مقابله با شیطان ۱۵۰
پناه بردن به خدا ۱۵۰
عبادت خدا ۱۵۰
فضل و رحمت خدا ۱۵۰
تقوا و ذکر خدا ۱۵۰
دشمن پنداشتن شیطان ۱۵۰
درس سیزدهم: گفتگوهای قرآنی/۱۵۳
امیدوار بودن به لطف و رحمت خدا ۱۵۵
خدا دوست‌دار مؤمنان و آگاه به احوال آنان ۱۵۵
خدا بهترین یاور و یاد او آرامش بخش دل‌ها ۱۵۷
عزت طلبی از خدا ۱۵۸
آتش جهنم نتیجه سرگرم شدن به دنیا و غفلت از آخرت ۱۵۸
ضرورت ترسیدن از خدا و نترسیدن از مردم ۱۵۹
سست نبودن در انجام دستورات الهی ۱۵۹
خدا حامی و نگهدار اهل ایمان ۱۶۰

درس هفتم
تقوا در قرآن

اهداف درس

آشنایی با اهمیت و جایگاه تقوا در قرآن و حفظ آیات مربوطه

آشنایی با عوامل بوجود آورنده تقوا و حفظ آیات مربوطه

شناخت آثار فردی تقوا و حفظ آیات مربوطه

شناخت آثار اجتماعی تقوا و حفظ آیات مربوطه

شناخت آثار اخروی تقوا و حفظ آیات مربوطه

نمودار درس

تقوا در قرآن
اهمیت و جایگاه تقوا
پذیرش اعمال تنها از متقین/ مائده،۲۷
تقوا دستور خدا به پیامبر اسلام/احزاب، ۱
تقوا بهترین توشه معنوی/ بقره، ۱۹۷
تقوا بهترین لباس معنوی/ اعراف، ۲۶
تقوا تنها ملاک برتری و کرامت انسان/ حجرات، ۱۳
تأکید الهی بر به جا آوردن حق تقوا/ آل‌عمران،۱۰۲
عوامل به وجودآورنده تقوا
پرستش خدا/بقره، ۲۱
مراعات و اجرای حدود الهی/بقره، ۱۷۹
روزه داری/بقره، ۱۸۳
فهم آیات و احکام قرآن در پرتو تبیین الهی/بقره، ۱۸۷
آثار فردی تقوا
قدرت تشخیص حق از باطل/حجرات، ۱۳
جلب دوستی خدا/توبه، ۴
نجات از سختی‌ها و روزی خیر مترقبه/طلاق، ۳و۲
آسانی در کارها/طلاق، ۴
کسب علم/بقره، ۲۸۲
آثار اجتماعی تقوا
سبب نزول برکات آسمانی/اعراف، ۹۶
عامل نیرومندی و قوت اراده در کارها/آل‌عمران، ۱۸۶
برخورداری از امداد الهی/آل‌عمران، ۱۲۵
حراست الهی از توطئه‌های دشمنان/آل‌عمران، ۱۲۰
آثار اخروی تقوا
فرجام نیکو در قیامت/قصص، ۸۳
حشر نزد خدای رحمان/مریم، ۸۵
مشمول رحمت الهی/حجرات، ۱۰
قرب الهی/قمر، ۵۶و۵۵

دیباچه

واژه «تقوا» از ریشه «و ـ ق ـ ی»، در لغت به معنای پرهیز، حفاظت و مراقبت شدید است که این واژه با مشتقاتش ۲۵۸ بار در قرآن کریم ذکر شده است. تقوا دارای حوزه‌های گوناگونی است که امور اعتقادی، اخلاقی و رفتاری را در بر می‌گیرد. خداوند در آیات اولیه سوره بقره اوصافی را برای متقین ذکر می‌کند که هر یك بیانگر نشانه‌ای از تقوا است؛ از ﴿ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾ تقوای اعتقادی و از ﴿وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ﴾ تقوای عبادی و از ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ تقوای مالی و غیر مالی (همچون مقام و موقعیت) مد نظر است.

در دین اسلام تقوا آنقدر اهمیت دارد که صرفاً اعمال متقین پذیرفته می‌شود: ﴿إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾(مائده،۲۷) و کاری‌که بنیان آن براساس تقوا نباشد، هرگز اعتنایی بر آن نیست هرچند ساختن مسجد باشد ﴿لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى...﴾ (توبه،۱۰۷-۱۰۹) و کرامت و برتری انسان‌ها بر اساس میزان تقوای آنان، سنجیده می‌شود.

در آیات متعددی از قرآن کریم به عوامل بوجود آورنده تقوا همچون پرستش خدا، رعایت دستورات و احکام الهی و... اشاره شده است. همچنین تقوا آثار و نتایجی در حوزه‌های فردی و اجتماعی برای متقین به ارمغان می‌آورد که برخی از آنها عبارت است از: قدرت تشخیص حق از باطل، جلب دوستی خدا، نجات از سختی‌ها و روزی غیر مترقبه، آسانی در کارها، کسب علم، سبب نزول برکات آسمانی، برخورداری از امداد الهی و... . به تصریح آیات و روایات، متقین در آخرت مشمول رحمت الهی خواهند شد و جایگاه آنان بهشت رضوان الهی خواهد بود.

اهمیت و جایگاه تقوا

پذیرش اعمال تنها از متقین

اِنَّمٰا یَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِینَ مائده﴿۲۷﴾

خدا فقط از تقواپیشگان می‌پذیرد.

تقوا دستور خدا به پیامبر اسلام

یٰٓا اَیُّهَا النَّبِیُّ اتَّقِ اللّٰهَ احزاب﴿۱﴾

ای پیامبر، از خدا پروا بدار.

تقوا بهترین توشه معنوی

وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَیْرَ الزّٰادِ التَّقْوٰی بقره﴿۱۹۷﴾

و توشه برگیرید، که بهترین توشه پرهیزکاری است.

تقوا بهترین لباس معنوی

وَلِبٰاسُ التَّقْوٰی ذٰلِكَ خَیْرٌ اعراف﴿۲۶﴾

و لباس تقوا بهتر است.

تقوا تنها ملاک برتری و کرامت بین انسان‌ها

اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰکُمْ حجرات﴿۱۳﴾

همانا گرامی‌ترین شما نزد خدا پرهیزکارترین شماست.

تأکید الهی بر بجا آوردن حق تقوا

یٰٓا اَیُّهَا الَّذِینَ ءٰامَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقٰاتِهِ آل‌عمران﴿۱۰۲﴾

ای اهل ایمان از خدا آن گونه که شایسته پروای اوست، پروا کنید.

عوامل بوجود آورنده تقوا

پرستش خدا

يَآ اَيُّهَا النّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِى خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
بقره(۲۱)

ای مردم، پروردگارتان را که شما و کسانی را که پیش از شما بوده‌اند آفریده است، پرستش کنید باشد که به تقوا گرایید.

مراعات و اجرای حدود الهی

وَلَكُمْ فِي الْقِصاصِ حَيٰوةٌ يَآ اُولِي الْاَلْبابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ بقره(۱۷۹)

و ای خردمندان، شما را در قصاص زندگانی است، باشد که به تقوا گرایید.

روزه داری

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ ءامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيامُ كَما كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ بقره(۱۸۳)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، روزه بر شما مقرر شده است، همان گونه که بر کسانی که پیش از شما [بودند] مقرر شده بود، باشد که پرهیزگاری کنید.

فهم آیات و احکام قرآن در پرتو تبیین الهی

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ ءايٰاتِهِ لِلنّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ بقره(۱۸۷)

این گونه، خداوند آیات خود را برای مردم بیان می‌کند، باشد که پروا پیشه کنند.

آثار فردی تقوا

گرامی بودن نزد خدا

اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰكُمْ حجرات(۱۳)

همانا گرامی‌ترین شما نزد خداوند با تقواترین شماست.

جلب دوستی خدا

اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ توبه﴿٤﴾

همانا خدا پرهیزگاران را دوست دارد.

نجات از سختی‌ها و روزی غیر مترقبه

وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا*وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ طلاق﴿٣﴾-﴿٢﴾

و هر که از خدا پروا کند، خدا برای او راه بیرون شدن [از مشکلات و تنگناها را] قرار می‌دهد.* و او را از جایی که گمان نمی‌برد روزی می‌دهد.

آسانی در کارها

وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ اَمْرِهِ يُسْرًا طلاق﴿٤﴾

و هر کس از خدا پروا دارد [خدا] برای او در کارش تسهیلی فراهم سازد.

کسب علم

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ بقره﴿٢٨٢﴾

و از خدا پروا کنید و خدا [احکامش را] به شما می‌آموزد.

آثار اجتماعی تقوا

سبب نزول برکات آسمانی

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰى ءٰامَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنٰا عَلَيْهِمْ بَرَكٰاتٍ مِنَ السَّمٰآءِ اعراف﴿٩٦﴾

و اگر اهل شهرها و آبادی‌ها ایمان می‌آوردند و پرهیزکاری پیشه می‌کردند، یقیناً برکاتی از آسمان و زمین را بر آنان می‌گشودیم.

عامل نیرومندی و قوت اراده در کارها

وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ آل‌عمران ۱۸۶

و اگر شکیبایی ورزید و بپرهیزید این اموری است که ملازمت بر آن از واجبات است.

برخورداری از امداد الهی

بَلٰۤى ۚ اِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَاْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ ءَالٰافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ آل عمران ۱۲۵

آری، اگر صبر کنید و پرهیزگاری نمایید و با همین جوش [و خروش] بر شما بتازند، [همانگاه] پروردگارتان شما را با پنج هزار فرشته نشان‌دار یاری خواهد کرد.

حراست الهی از توطئه‌های دشمنان

وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا آل‌عمران ۱۲۰

و اگر صبر کنید و پرهیزگاری نمایید، نیرنگشان هیچ زیانی به شما نمی‌رساند.

آثار اخروی تقوا

فرجام نیکو در قیامت

وَالْعٰاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ قصص ۸۳

و فرجام [خوش] از آنِ پرهیزگاران است.

حشر نزد خدای رحمان

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْدًا مریم ۸۵

روزی را که پرهیزکاران را به ضیافت و میهمانی [خدای] رحمان گرد می‌آوریم.

مشمول رحمت الهی

وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ حجرات﴿۱۰﴾

و از خدا پروا نمایید که مورد رحمت قرار گیرید.

قرب الهی

اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنّٰاتٍ وَنَهَرٍ* فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ قمر﴿۵۴﴾-﴿۵۵﴾

یقیناً پرهیزکاران در بهشت‌ها و [کنار] نهرها هستند *در جایگاهی حق و پسندیده نزد پادشاهی توانا.

تمرین‌ها

❋ پرسش و پاسخ

۱. آیاتی از قرآن کریم را از حفظ تلاوت کنید که به اهمیت جایگاه تقوا اشاره داشته باشد.
۲. پنج مورد از آثار فردی و اجتماعی تقوا را نام برده و آیات مربوطه را از حفظ تلاوت کنید.

❋ جستجو در قرآن

۱. با رجوع به سوره «نبأ» مشخص کنید خداوند متعال چه پاداش‌هایی برای متقین در روز قیامت نظر گرفته است؟ و حتی الامکان سعی کنید آیات مربوطه را حفظ کنید.

❋ بحث و گفتگو

با مربی و همکلاسی‌ها و خانواده‌ی خود به بحث و گفتگو بنشینید و بیان کنید رعایت تقوای الهی چقدر می‌تواند در زندگی فردی و اجتماعی و رفع آسیب‌های جامعه مفید و مؤثر باشد.

❋ تحقیق و مطالعه

با مراجعه به خطبه۱۹۲نهج‌البلاغه (خطبه متقین) ویژگی‌های متقین را مشخص کنید. در صورت امکان سعی کنید این خطبه را حفظ کنید.

❋ معرفی منبع برای مطالعه بیشتر

۱. کتاب «ترجمه و تفسیر نهج البلاغه جلد۲(شرح خطبه متقین)» اثر علامه محمدتقی جعفری
۲. کتاب «تقوا و اخلاق قرآنی» اثر سید محسن موسوی تبریزی

درس هشتم

ویژگیهای مؤمنان در قرآن

اهداف درس

آشنایی با صفات مومنان در حوزه عبادات

آشنایی با صفات مومنان در حوزه‌های فردی و اجتماعی

نمودار درس

ویژگی‌های مؤمنان در قرآن
در اعمال عبادی
ایمان به خدا و قیامت و انجام عمل صالح/ مائده،۶۹؛ بینه، ۷
اطاعت از خدا و رسول و اولی الامر/نساء، ۵۹
پذیرش دعوت الهی/ انفال، ۲۴
ترسان از خدا/ انفال، ۲
تأثیرپذیری از آیات قرآن/انفال، ۲
خشوع در نماز/ مؤمنون، ۲
صبر و توکل بر خدا/ ابراهیم، ۱۲
رسیدن به حیات طیبه/ نحل، ۹۷
غافل نشدن از یاد خدا با وجود اموال و اولاد/ منافقون، ۹
امر به معروف و نهی از منکر/ توبه، ۷۱
دوست نگرفتن دشمنان خدا/ آل‌عمران، ۲۸
شب زنده داری/ فرقان، ۶۴
رعایت تقوای الهی/ توبه، ۱۱۹
انفاق از مال حلال/ بقره، ۲۶۷
رعایت حلال و حرام الهی/ مائده، ۸۷
پرداخت زکات/ مؤمنون، ۴
دوری از ربا/ آل‌عمران، ۱۳۰
در حوزه‌های فردی و اجتماعی
عدالت ورزی/ نساء، ۱۳۵
مغموم و محزون نبودن/آل‌عمران، ۱۳۹
دوری از گفتار و عمل بیهوده/مؤمنون، ۳
پاکدامنی/ مؤمنون، ۵
پرهیز از بدگمانی/حجرات، ۱۲
پرهیز از غیبت و تجسس/حجرات، ۱۲
تواضع و فروتنی/فرقان، ۶۳
حلم و بردباری/فرقان، ۶۳
چشم پوشی از خطای دیگران/فرقان، ۷۲
امانت‌داری/مائده، ۱
خودحفاظتی/مائده، ۱۰۵
پرهیز از شهادت دروغ/فرقان، ۷۲
آمادگی در برابر دشمن/نساء، ۷۱
تذکر به خود و خانواده در رعایت دستورات الهی/تحریم، ۶

دیباچه

مؤمن به معنای ایمان آورنده است و به کسی گفته می‌شود که به خدا و فرشتگان و کتاب‌های آسمانی و پیامبران الهی ایمان دارد.﴿وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ﴾«و مؤمنان همگی به خدا و فرشتگان و کتاب‌ها و فرستادگانش ایمان آورده‌اند.»(بقره، ۲۸۵)

در قرآن آیات زیادی وجود دارد که صفات مؤمنین و عاقبت کار آنها را بیان می‌کند. از مهم‌ترین و مشهورترین آیاتی که به وصف مؤمنان پرداخته، آیات اولیه «سوره مؤمنون» است. در ابتدای این سوره آنجا که خداوند متعال می‌فرماید: قطعاً مؤمنان رستگار هستند و در ادامه ۱۱ صفت مؤمنان حقیقی و واقعی را برمی‌شمارد. همچنین از آیات دیگر، آیات ابتدایی «سوره انفال» است که خداوند تبارک و تعالی خطاب به مؤمنین می‌فرماید: «اطاعت از خدا و رسول کنند» و سپس سیمای آنان را توصیف می‌کند: «مؤمنان، فقط کسانی هستند که چون یاد خدا شود، دل‌هایشان ترسان می‌شود، هنگامی‌که آیات الهی بر آنها خوانده شود بر ایمانشان افزوده می‌شود و بر پروردگارشان توکل می‌کنند. آنان نماز را برپا می‌دارند و از آنچه روزیشان شده انفاق می‌کنند.»

در سایر آیات قرآن نیز مؤمنان حقیقی توصیف شده‌اند؛ مثلاً در آیه ۵۹ سوره نساء از مؤمنان خواسته شده که از خدا و پیامبر و اولوا الامر اطاعت کنند و یا اینکه تقوای الهی را بجای آورند، حلال و حرام الهی را رعایت کنند، از ربا دوری کنند، عادل و معتدل باشند، از خطای دیگران بگذرند، تواضع و فروتنی را مشی خود کنند و سایر صفات پسندیده دیگری که در این درس به تعدادی از آن صفات اشاره می‌شود.

در اعمال عبادی

ایمان به خدا و قیامت و انجام عمل صالح

مَنْ ءَامَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صالِحًا فَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلا هُمْ يَحْزَنُونَ
مائده ٦٩

هر کس به خدا و روز بازپسین ایمان آورد و کار نیکو کند، پس نه بیمی بر ایشان است و نه اندوهگین خواهند شد.

اِنَّ الَّذِينَ ءامَنُوا وَعَمِلُوا الصّالِحاتِ اُولٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ بینه ٧

همانا کسانی که ایمان آوردند و کارهای شایسته انجام دادند، آنانند که بهترین آفریدگانند.

اطاعت از خدا و رسول و اولی‌الامر

يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ ءامَنُوٓا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ نساء ٥٩

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خدا را اطاعت کنید و پیامبر و اولیای امر خود را اطاعت کنید.

پذیرش دعوت الهی

يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ ءامَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذا دَعاكُمْ لِما يُحْيِيكُمْ انفال ٢٤

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، زمانی‌که خدا و پیامبر، شما را به چیزی فرا خواندند که به شما حیات می‌بخشد، آنان را اجابت کنید.

ترسان از خدا

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اِذا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ انفال ٢

مؤمنان، همان کسانی‌اند که چون خدا یاد شود دل‌هایشان بترسد.

تأثیرپذیری از آیات قرآن

وَاِذا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ ءايٰاتُهُ زادَتْهُمْ اِيمانًا انفال ٢

و چون آیات قرآن بر آنان خوانده شود بر ایمانشان افزوده می‌شود.

خشوع در نماز

اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ مؤمنون﴿۲﴾

کسانی که در نمازشان فروتنند.

صبر و توکل بر خدا

وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَا آذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ابراهیم﴿۱۲﴾

و ما بر آزاری که به ما رساندید شکیبایی می‌کنیم پس توکل کنندگان باید تنها بر خدا توکل کنند.

رسیدن به حیات طیبه

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً نحل﴿۹۷﴾

هر کس از مرد یا زن کار شایسته کند و مؤمن باشد، قطعاً او را با زندگی پاکیزه‌ای، حیات بخشیم.

غافل نشدن از یاد خدا با وجود اموال و اولاد

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ منافقون﴿۹﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید اموال شما و فرزندانتان شما را از یاد خدا غافل نگرداند.

امر به معروف و نهی از منکر

يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ توبه﴿۷۱﴾

(مؤمنان) امر به کارهای پسندیده و نهی از کارهای زشت و ناپسند می‌کنند.

دوست نگرفتن دشمنان خدا

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ آل‌عمران﴿۲۸﴾

مؤمنان نباید کافران را به جای مؤمنان به دوستی بگیرند.

شب زنده‌داری

وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيامًا فرقان﴿٦٤﴾

و آنانند که در حال سجده یا ایستاده، شب را به روز می‌آورند.

رعایت تقوای الهی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ توبه﴿١١٩﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از خدا پروا کنید و با راستان باشید.

انفاق از مال حلال

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ بقره﴿٢٦٧﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از چیزهای پاکیزه‌ای که به دست آورده‌اید، انفاق کنید.

رعایت حلال و حرام الهی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ مائده﴿٨٧﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، چیزهای پاکیزه‌ای که خدا برای شما حلال کرده، حرام نکنید.

پرداخت زکات

وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ مؤمنون﴿٤﴾

و آنان که زکات می‌پردازند.

دوری از ربا

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً آل‌عمران﴿١٣٠﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، ربا را [با سود] چندین برابر مخورید.

در حوزه‌های فردی و اجتماعی

عدالت‌ورزی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ نساء﴿۱۳۵﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، پیوسته به عدالت قیام کنید و برای خدا گواهی دهید.

مغموم و محزون نبودن

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ آل‌عمران﴿۱۳۹﴾

و اگر مؤمنید، سستی نکنید و غمگین نشوید، که شما برترید.

دوری از گفتار و عمل بیهوده

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ مؤمنون﴿۳﴾

و آنان که از بیهوده رویگردانند.

پاکدامنی

وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ مؤمنون﴿۵﴾

و کسانی که پاکدامنند.

پرهیز از بدگمانی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ حجرات﴿۱۲﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از بسیاری از گمانها بپرهیزید که پاره‌ای از گمان‌ها گناه است.

پرهیز از تجسس و غیبت

وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا حجرات﴿۱۲﴾

(ای کسانی که ایمان آورده‌اید)و جاسوسی مکنید و بعضی از شما غیبت بعضی نکند.

تواضع و فروتنی

وَعِبَادُ الرَّحْمَٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا فرقان ﴿٦٣﴾

و بندگان خدای رحمان کسانی‌اند که روی زمین به نرمی گام برمی‌دارند.

حلم و بردباری

وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا فرقان ﴿٦٣﴾

و چون نادانان ایشان را طرف خطاب قرار دهند به ملایمت پاسخ می‌دهند.

چشم پوشی از خطای دیگران

وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا فرقان ﴿٧٢﴾

و چون بر لغو بگذرند با بزرگواری می‌گذرند.

امانت داری

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ مائده ﴿١﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، به قراردادها [ی خود] وفا کنید.

خود حفاظتی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ مائده ﴿١٠٥﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، به خودتان بپردازید.

پرهیز از شهادت دروغ

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ فرقان ﴿٧٢﴾

و کسانی‌اند که گواهی دروغ نمی‌دهند.

آمادگی در برابر دشمن

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ نساء ﴿٧١﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید آمادگی خود را (در برابر دشمن) حفظ کنید.

تذکّر به خود و خانواده در رعایت دستورات الهی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ تحریم ﴿٦﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خودتان و کسانتان را از آتشی که سوخت آن، مردم و سنگهاست حفظ کنید.

تمرین‌ها

❋ پرسش و پاسخ

۱. پنج مورد از صفات مؤمنان را در حوزه امور عبادی بیان کرده و آیات مربوطه را از حفظ تلاوت کنید.

۲. پنج مورد از صفات مؤمنون در حوزه‌های فردی و اجتماعی را بیان کرده و آیات مربوطه را از حفظ تلاوت کنید.

❋ جستجو در قرآن

با رجوع به سوره «مومنون» اوصافی که در این سوره درباره مومنین آمده را مشخص کرده و حتی الامکان سعی کنید این سوره را حفظ کنید.

❋ بحث و گفتگو

در خصوص صفات مؤمنان که در این درس بدان اشاره شده بحث گفتگو کنید و بیندیشید که عقاید و رفتار و کردار ما تا چه حد با توصیف قرآن از یک مؤمن تطابق دارد؟

❋ تحقیق و مطالعه

با استفاده از آیات قرآن کریم و روایات اهل‌بیت فهمیده می‌شود ایمان مرتبه بالاتری از اسلام است، درباره تفاوت ایمان و اسلام و به تبع آن مومن و مسلمان تحقیق و مطالعه کنید.

❋ معرفی منبع برای مطالعه بیشتر

کتاب «سیمای مؤمن در قرآن و حدیث» اثر ابوالفضل بهشتی

درس نهم

سنت‌های الهی در قرآن

اهداف درس

آشنایی با انواع سنت‌های الهی و حفظ آیات مربوطه

شناخت ویژگی‌های سنت الهی و حفظ آیات مربوطه

نمودار درس

سنت‌های الهی در قرآن
انواع سنت‌های الهی
استدراج/ اعراف، ۱۸۲
املاء/ آل‌عمران، ۱۸۷
امتحان/ بقره، ۱۵۵؛ آل‌عمران، ۱۸۶
عدم برتری کفار بر مسلمین/ نساء، ۱۴۱
تغییر نعمت بین مردم/ آل‌عمران، ۱۴۰
حق بودن وعده الهی/ یونس، ۵۵
محقق شدن وعده حق/ یونس، ۸۲
پیروزی حق بر باطل/ اسراء، ۸۱
فزونی نعمت با شکر/ ابراهیم، ۷
عدم تقدیم و تأخیر در اجل انسان‌ها/ منافقون، ۱۱
عدم تقدیم و تأخیر در اجل امت‌ها/ حجر، ۵
آسانی/ انشراح، ۶ و ۵
اتمام حجت/ شعراء، ۲۰۸
اختلاف انسان‌ها/ هود، ۱۱۸
ویژگی‌های سنت الهی
عدم تنافی سنت‌ها با اراده انسان/ رعد، ۱۱
عام بودن سنت‌ها/ احزاب، ۶۲
حتمیت سنن الهی/ اعراف، ۳۴
مقدر بودن امر خدا/ احزاب، ۳۸
تبدیل و تحول ناپذیری/ فاطر، ۴۳

دیباچه

سنت در لغت به معنای شیوه و روش است و در اصطلاح روش‌هایی است که خدای متعال امور عالم و آدم را برپایه‌ی آن‌ها تدبیر و اداره می‌کند. البته منظور از «سنت الهی» آن نیست که فعل خاصی مستقیماً و بی‌واسطه از خداوند صادر شود، بلکه خداوند امور را با اسباب و وسایل طبیعی و فوق طبیعی انجام می‌دهد، مثل سنت علت و معلول و سبب و مسبب. از آن جهت که خداوند خود آفریننده سبب‌ها و علت‌ها است، در مرحله‌ی بالاتر افعال را می‌توان به خدا نیز منسوب کرد. تعابیر «سُنَّتِ اللهِ» (احزاب،۳۸و۶۲؛ فاطر،۴۳؛ غافر،۸۵؛ فتح،۲۳)و «سُنَّتِنا» (اسراء،۷۷) که در قرآن کریم به کار رفته‌اند بر همین وجه هستند.

سنت‌های الهی معمولاً عام و فراگیر و ثابت و تغییرناپذیرند.﴿فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللهِ تَبْدِيلاً وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللهِ تَحْوِيلاً﴾(فاطر،۴۳) ممکن است برخی از سنت‌های الهی در بعضی موارد بر سایر سنت‌ها حاکم باشند و آن‌ها را دستخوش تغییر قرار دهند؛ مثلاً سنت پذیرش توبه تا قبل از حتمی شدن عذاب الهی، بر سنت عذاب حاکم است و اگر هنوز عذاب حتمی نشده توبه قابل پذیرش است، آن چنان که در قرآن آمده است:﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوٓا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ ما قَدْ سَلَفَ وَاِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْاَوَّلِينَ﴾(انفال،۳۸) به کافران بگو اگر از مخالفت دست بردارند گذشته‌هایشان بخشیده خواهد شد و اگر بازگردند روش پیشینیان درباره آنها اجرا می‌شود.

در قرآن از سنت‌های مختلف و متعددی همچون سنت استدراج، املاء، پیروزی حق بر باطل، فزونی نعمت با شکر، عدم تسلط کفار بر مؤمنین و ... سخن به میان آمده است که با شناخت این سنت‌ها و تطبیق و سازگاری با آن، انسان می‌تواند زندگی درست و موفقیت‌آمیزی داشته باشد و با عدم شناخت و درک صحیح از این سنت‌ها و عدم سازگاری و تطبیق با آن سبب ضلالت و گمراهی انسان می‌شود.

انواع سنت‌های الهی

استدراج

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ اعراف﴿۱۸۲﴾

و کسانی‌که آیات ما را تکذیب کردند، به تدریج، از جایی‌که نمی‌دانند گریبانشان را خواهیم گرفت.

املاء

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا آل‌عمران﴿۱۷۸﴾

و البته نباید کسانی که کافر شده‌اند تصور کنند اینکه به ایشان مهلت می‌دهیم برای آنان نیکوست ما فقط به ایشان مهلت می‌دهیم تا بر گناه [خود] بیفزایند.

امتحان

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ بقره﴿۱۵۵﴾

و قطعاً شما را به چیزی از [قبیلِ] ترس و گرسنگی و کاهشی در اموال و جانها و محصولات می‌آزماییم و مژده ده شکیبایان را.

لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ آل‌عمران﴿۱۸۶﴾

قطعاً در مال‌ها و جان‌هایتان آزموده خواهید شد.

عدم برتری کفار بر مسلمین

وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا نساء﴿۱۴۱﴾

و خداوند هرگز بر [زیانِ] مؤمنان، برای کافران راه [تسلّطی] قرار نداده است.

تغییر نعمت بین مردم

وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ آل‌عمران ﴿۱۴۰﴾

و ما این روزها[ی شکست و پیروزی] را میان مردم به نوبت می‌گردانیم.

حق بودن وعده الهی

أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ یونس ﴿۵۵﴾

بدانید، که در حقیقت وعده خدا حقّ است ولی بیشترآنان نمی‌دانند.

محقق شدن وعده حق

وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ یونس ﴿۸۲﴾

و خدا با کلمات خود، حقّ را ثابت می‌گرداند، هر چند بزهکاران را خوش نیاید.

پیروزی حق بر باطل

إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا اسراء ﴿۸۱﴾

همانا، باطل همواره نابودشدنی است.

فزونی نعمت با شکر

لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ابراهیم ﴿۷﴾

اگر واقعاً سپاسگزاری کنید، [نعمت] شما را افزون خواهم کرد،

عدم تقدیم و تاخیر در اجل انسان‌ها

وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا منافقون ﴿۱۱﴾

و هر کس اجلش فرا رسد، هرگز خدا [آن را] به تأخیر نمی‌افکند.

عدم تقدیم و تأخیر در اجل امت‌ها

مٰا تَسۡبِقُ مِنۡ اُمَّةٍ اَجَلَهٰا وَمٰا یَسۡتَاۡخِرُونَ حجر۵

هیچ امتی از اجل خویش نه پیش می‌افتد و نه پس می‌ماند.

آسانی

فَاِنَّ مَعَ الۡعُسۡرِ یُسۡرًا * اِنَّ مَعَ الۡعُسۡرِ یُسۡرًا انشراح۵و۶

همانا با دشواری، آسانی است. *آری، با دشواری، آسانی است.

اتمام حجت

وَمٰآ اَهۡلَکۡنٰا مِنۡ قَرۡیَةٍ اِلّٰا لَهٰا مُنۡذِرُونَ شعرا۲۰۸

و هیچ شهری را هلاك نکردیم مگر آنکه برای آن هشداردهندگانی بود.

اختلاف انسان‌ها

وَلَوۡ شٰآءَ رَبُّکَ لَجَعَلَ النّٰاسَ اُمَّةً وٰاحِدَةً وَلٰا یَزٰالُونَ مُخۡتَلِفِینَ هود۱۱۸

و اگر پروردگار تو می‌خواست، قطعاً همه مردم را امّت واحدی قرار می‌داد، در حالی که پیوسته در اختلافند.

ویژگی‌های سنت الهی

عدم تنافی سنت‌ها با اراده انسان

اِنَّ اللّٰهَ لٰا یُغَیِّرُ مٰا بِقَوۡمٍ حَتّٰی یُغَیِّرُوا مٰا بِاَنۡفُسِهِمۡ رعد۱۱

در حقیقت، خدا حال قومی را تغییر نمی‌دهد تا آنان حال خود را تغییر دهند.

عام بودن سنت‌ها

سُنَّةَ اللّٰهِ فِی الَّذِینَ خَلَوۡا مِنۡ قَبۡلُ وَلَنۡ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبۡدِیلًا احزاب۶۲

درباره کسانی که پیشتر بوده‌اند [همین] سنّت خدا [جاری بوده] است و در سنّت خدا هرگز تغییری نخواهی یافت.

حتمیت سنن الهی

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ اعراف ۳۴

و برای هر امّتی اجلی است پس چون اجلشان فرا رسد، نه [می‌توانند] ساعتی آن را پس اندازند و نه پیش.

مقدّر بودن امر خدا

وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا احزاب ۳۸

و فرمان خدا همواره به اندازه مقرّر است.

تبدیل و تحویل‌ناپذیری

فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا فاطر ۴۳

و هرگز برای سنّت خدا تبدیلی نمی‌یابی و هرگز برای سنّت خدا دگرگونی نخواهی یافت.

تمرین‌ها

❋ پرسش و پاسخ

۱. چهار مورد از سنت‌های الهی را نام ببرید و سپس آیات مرتبط با آن را از حفظ تلاوت کنید.

۲. دو مورد از ویژگی‌های سنت الهی را نام ببرید.

❋ جستجو در قرآن

در قصص قرآن بسیاری از سنت‌های الهی به صورت مستقیم و غیر مستقیم ذکر شده است. «سوره یوسف» را چند بار تلاوت کنید و پس از تفکر و تدبر در آن، چند سنت از سنت‌های الهی را که در این سوره آمده است را مشخص کنید.

❋ بحث و گفتگو

برخی از مردم در ذهن خود شبهه دارند «خداوند افراد گنهکار و ظالم را بیشتر دوست دارد چون به آنها از مال دنیا زیاد داده و مومنان و خدا پرستان را دوست ندارد چون اینان در سختی و مشقت و گرفتاری زیادی به سر می‌برند» این شبهه را با سنت «استدارج» و «املاء» پاسخ دهید و در این خصوص بحث و گفتگو کنید.

❋ تحقیق و مطالعه

با مراجعه با تفاسیر مثل نور، نمونه و المیزان درباره «آیه۱۱سوره رعد» ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ﴾ تحقیق و مطالعه کنید و بیان کنید از این آیه چه برداشت‌هایی می‌توان داشت؟

❋ معرفی منبع برای مطالعه بیشتر

کتاب «سنت امتحان در زندگی انسان» اثر ابوالحسن غفاری

درس دهم

دعا و آداب آن در قرآن

اهداف درس

آشنایی با دعاهای موجود در قرآن و حفظ آیات مربوطه

آشنایی با شرایط و آداب دعا در قرآن و حفظ آیات مربوطه

نمودار درس

دعا و آداب آن در قرآن
دعاهای قرآنی با ربّنا
دعا برای نعمت دنیا و دوری از عذاب/ بقره، ۲۰۱
دعا برای جلب رحمت الهی/کهف، ۱۹
دعا برای بخشش گناهان/ اعراف، ۲۳
دعا برای نورانیت/ تحریم، ۸
دعا برای صبر و پیروزی/ بقره، ۲۵۰
دعا برای برادران ایمانی/ حشر، ۱۰
دعا برای پدر و مادر و مؤمنین/ ابراهیم، ۴۱
دعا برای رسیدن به رتبه ابرار/ آل‌عمران، ۱۹۳
دعا برای افزایش هدایت و نعمت / آل‌عمران، ۸
دعا برای رفع سختی و پیروزی/ بقره، ۲۸۶
دعا برای آسانی کارها/ بقره، ۲۸۶
دعا برای همسران و فرزندان/ فرقان، ۷۴
دعاهای قرآنی با ربّ
پناه به خدا از شر شیطان/ مؤمنون، ۹۸-۹۷
درخواست صداقت داشتن/ اسراء، ۸۰
دعا برای فرزنددارشدن/آل‌عمران، ۳۸؛ انبیاء۸۹
درخواست پرهیز از انجام عمل بدون علم/ هود، ۴۷
دعا برای اقامه نماز و قبولی دعا/ ابراهیم، ۴۰
درخواست سکونت در جای پربرکت/ مؤمنون، ۲۰
طلب فزونی علم/ طه، ۱۱۴
درخواست شرح صدر/ طه، ۲۷-۲۵
درخواست توفیق شکرگزاری و انجام عمل صالح/ نمل، ۱۹
آداب دعا و عبادت در قرآن
خواندن خدا با تضرع و آهستگی/ اعراف، ۵۵
خواندن خدا از روی بیم و امید/اعراف، ۵۹؛ انبیاء، ۹۰
خواندن خدا از روی اخلاص/ مؤمن، ۱۴
خواندن خدا به صورت پنهانی/ مریم، ۳
ایمان و عمل صالح لازمه استجابت دعا/ شوری، ۲۶
دعا زمینه توجه خدا به انسان/ فرقان، ۷۷
دعا کردن لازمه استجابت دعا/ مؤمن، ۶۰
درخواست نکردن از غیر خدا/ یوسف، ۱۰۶

دیباچه

دعا در آیین اسلام بسیار تأکید و سفارش شده است تا آنجا که از آن به عنوان مغز عبادت تعبیر شده است. دعا آنقدر مهم است که پیامبر اکرم ﷺ در اهمیت آن فرمودند: «دعا اسلحه مؤمن و عمود دین و روشنی بخش آسمان‌ها و زمین است.»[1] آیات زیادی در قرآن کریم وجود دارد که در آن به اهمیت و آداب دعا اشاره شده است و همچنین ادعیه زیادی نیز از زبان افراد گوناگون مخصوصاً صالحان و پیامبران نقل شده است. دعاهای قرآنی معمولاً با کلمات «ربّنا»، «رب»، «اللهم» شروع می‌شود که هر یک از دعاهای وارده در قرآن در بردارنده موضوعی خاص و بیانگر درخواست و نیازی از خداوند متعال است.

بخش قابل توجهی از میراث حدیثی ما مربوط به ادعیه است. اهل‌بیت علیهم‌السلام در مناجات و دعاهای خود معمولاً از ادعیه قرآنی استفاده می‌نمودند و حتی آثاری را مترتب بر آن می‌دانستند؛ برای مثال در روایتی امام صادق علیه‌السلام فرمودند: از چهار گروهی که از چهار چیز می‌ترسند و نسبت به آن نگران هستند، تعجّب می‌کنم که چرا به چهار چیز پناه نمی‌برند: ۱.آنکه از ترس می‌نالد، چرا به این کلام خداوند عزّوجل پناه نمی‌برد که فرموده است: ﴿حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ (آل‌عمران،۱۷۳) ۲.در شگفتم از کسی که از غم در هراس است، چرا به دعای یونس علیه‌السلام در قرآن پناه نمی‌برد: ﴿لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنْتَ سُبْحٰانَكَ اِنِّي كُنْتُ مِنَ الظّٰالِمِينَ﴾(انبیاء،۸۷) ۳.در تعجبم از شخصی که درباره‌اش مکر و حیله شده است، چرا نمی‌گوید: ﴿وَاُفَوِّضُ اَمْرِيٓ اِلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بَصِيرٌ بِالْعِبٰادِ﴾(مؤمن،٤٤)؛ ٤.در شگفتم از کسی که دنیا و زینت آن را می‌خواهد که چرا پناه نمی‌برد به آیه ﴿مٰا شٰآءَ اللّٰهُ لاٰ قُوَّةَ اِلّٰا بِاللّٰهِ﴾(کهف،۳۹) (الخصال، ص۲۱۸)

در این درس به برخی از آداب و ادعیه مهم قرآنی اشاره شده که با حفظ کردن این ادعیه، می‌توانیم آنها را مخصوصاً در قنوت نماز تلاوت کنیم و به ثواب و آثار آن نیز نائل شویم.

---

۱. «الدُّعَاءُ سِلَاحُ الْمُؤْمِنِ وَ عَمُودُ الدِّينِ وَ نُورُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ».

دعاهای قرآنی با «رَبَّنَآ»

دعا برای نعمت دنیا و دوری از عذاب

رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ بقره﴿۲۰۱﴾

پروردگارا در این دنیا به ما نیکی و در آخرت [نیز] نیکی عطا کن و ما را از عذاب آتش [دور] نگه دار.

دعا برای جلب رحمت الهی

رَبَّنَآ ءَاتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا کهف﴿۱۰﴾

پروردگار ما از جانب خود به ما رحمتی بخش و کار ما را برای ما به سامان رسان.»

دعا برای بخشش گناهان

رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ اعراف﴿۲۳﴾

پروردگارا، ما بر خویشتن ستم کردیم و اگر بر ما نبخشایی و به ما رحم نکنی، مسلماً از زیانکاران خواهیم بود.

دعا برای نورانیت

رَبَّنَآ أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَآ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ تحریم﴿۸﴾

پروردگارا، نور ما را برای ما کامل گردان و بر ما ببخشای که تو بر هر چیز توانایی.

دعا برای صبر و پیروزی

رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ بقره﴿۲۵۰﴾

پروردگارا، بر [دلهای] ما شکیبایی فرو ریز و گامهای ما را استوار دار و ما را بر گروه کافران پیروز فرمای.

دعا برای برادران ایمانی

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ حشر﴿۱۰﴾

پروردگارا، بر ما و بر آن برادرانمان که در ایمان آوردن بر ما پیشی گرفتند ببخشای و در دلهایمان نسبت به کسانی که ایمان آورده‌اند کینه‌ای مگذار. پروردگارا، همانا تو رؤوف و مهربانی.

دعا برای پدر و مادر و مومنین

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ابراهیم﴿۴۱﴾

پروردگارا، روزی که حساب برپا می‌شود، بر من و پدر و مادرم و بر مؤمنان ببخشای.

دعا برای رسیدن به رتبه ابرار

رَبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ ءَامِنُوا بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ آل‌عمران﴿۱۹۳﴾

پروردگارا ما شنیدیم که دعوتگری به ایمان فرامی‌خواند که: «به پروردگار خود ایمان آورید»، پس ایمان آوردیم. پروردگارا، گناهان‌ما را بیامرز و بدی‌های ما را پاک کن و ما را با نیکان بمیران.

دعا برای افزایش هدایت و نعمت

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ آل‌عمران﴿۸﴾

پروردگارا، پس از آنکه ما را هدایت کردی، دلهایمان را دستخوش انحراف مگردان و از جانب خود، رحمتی بر ما ارزانی دار که تو خود بخشایشگری.

دعا برای رفع سختی و پیروزی

رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ بقره﴿۲۸۶﴾

پروردگارا و آنچه تاب آن نداریم بر ما تحمیل مکن و از ما درگذر و ما را ببخشای و بر ما رحمت آور سرور ما تویی پس ما را بر گروه کافران پیروز کن.

دعا برای آسانی کارها

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا بقره﴿۲۸۶﴾

پروردگارا، اگر فراموش کردیم یا به خطا رفتیم بر ما مگیر، پروردگارا، هیچ بار گرانی بر [دوش] ما مگذار هم چنان که بر [دوشِ] کسانی که پیش از ما بودند نهادی.

دعا برای همسران و فرزندان

رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا فرقان﴿۷۴﴾

پروردگارا، به ما از همسران و فرزندانمان آن ده که مایه روشنیِ چشمان [ما] باشد و ما را پیشوای پرهیزگاران گردان.

دعاهای قرآنی با «ربِّ»

پناه به خدا از شر شیطان

رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ*وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ مومنون﴿۹۸﴾-﴿۹۷﴾

پروردگارا، از وسوسه‌های شیطانها به تو پناه می‌برم.* و پروردگارا، از اینکه [آنها] به پیش من حاضر شوند به تو پناه می‌برم.

درخواست صداقت داشتن

رَبِّ اَدْخِلْنِی مُدْخَلَ صِدْقٍ وَاَخْرِجْنِی مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِی مِنْ لَدُنْكَ سُلْطٰانًا نَصِیرًا ﴿۸۰﴾ اسراء

پروردگارا، مرا [در هر کاری] به شیوه درست داخل کن و به شیوه درست خارج ساز و از سوی خود برای من حجتی یاری کننده قرار بده.

دعا برای فرزنددار شدن

رَبِّ هَبْ لِی مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّیَّةً طَیِّبَةً اِنَّكَ سَمِیعُ الدُّعٰآءِ ﴿۳۸﴾ آل‌عمران

پروردگارا، از جانب خود، فرزندی پاك و پسندیده به من عطا کن، که تو شنونده دعایی.

رَبِّ لا تَذَرْنِی فَرْدًا وَاَنْتَ خَیْرُ الْوٰارِثِینَ ﴿۸۹﴾ انبیاء

پروردگارا، مرا تنها مگذار و تو بهترین ارث برندگانی.

درخواست از عدم انجام عمل بدون علم

رَبِّ اِنِّیٓ اَعُوذُ بِكَ اَنْ اَسْئَلَكَ مٰا لَیْسَ لِی بِهِ عِلْمٌ وَاِلّٰا تَغْفِرْ لِی وَتَرْحَمْنِیٓ اَكُنْ مِنَ الْخٰاسِرِینَ ﴿۴۷﴾ هود

پروردگارا، من به تو پناه می‌برم که از تو چیزی بخواهم که بدان علم ندارم و اگر مرا نیامرزی و به من رحم نکنی از زیانکاران باشم.

دعا برای اقامه نماز و قبولی دعا

رَبِّ اجْعَلْنِی مُقِیمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّیَّتِی رَبَّنٰا وَتَقَبَّلْ دُعٰآءِ ﴿۴۰﴾ ابراهیم

پروردگارا، مرا برپادارنده نماز قرار ده و از فرزندان من نیز. پروردگارا و دعای مرا بپذیر.

درخواست سکونت در جای پر برکت

رَبِّ اَنْزِلْنِی مُنْزَلًا مُبٰارَكًا وَاَنْتَ خَیْرُ الْمُنْزِلِینَ ﴿۲۹﴾ مؤمنون

پروردگارا، مرا در جایی پربرکت فرود آور [که] تو نیکترین مهمان‌نوازانی.

طلب فزونی علم

رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا طه﴿۱۱۴﴾

پروردگارا، بر دانشم بیفزای.

درخواست شرح صدر

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي*وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي*وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي طه﴿۲۷-۲۵﴾

پروردگارا، سینه‌ام را گشاده گردان* و کارم را برای من آسان ساز* و از زبانم گره بگشای.

درخواست توفیق شکرگزاری و انجام عمل صالح

رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ نمل﴿۱۹﴾

پروردگارا، در دلم افکن تا نعمتی را که به من و پدر و مادرم ارزانی داشته‌ای سپاس بگزارم و به کار شایسته‌ای که آن را می‌پسندی بپردازم و مرا به رحمت خویش در میان بندگان شایسته‌ات داخل کن.

آداب دعا و عبادت در قرآن

خواندن خدا با تضرع و آهستگی

أُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً اعراف﴿۵۵﴾

پروردگارتان را از روی فروتنی و زاری و مخفیانه بخوانید.

خواندن خدا از روی بیم و امید

وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا اعراف﴿۵۶﴾

و خدا را از روی بیم و امید بخوانید.

وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ انبیاء﴿۹۰﴾

و ما را از روی امید و بیم می‌خواندند و پیوسته در برابر ما فروتن بودند.

خواندن خدا از روی اخلاص

فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ مؤمن ﴿١٤﴾

پس خدا را در حالی که ایمان و عبادت را برای او خالص می‌کنید، بخوانید.

خواندن خدا به صورت پنهانی

إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا مریم ﴿٣﴾

آن دم که پروردگارش را ندا داد، ندایی پنهانی.

ایمان و عمل صالح لازمه استجابت دعا

وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ شوری ﴿٢٦﴾

و دعای کسانی که ایمان آورده اعمال صالح کردند مستجاب نموده، از فضل خود بیش از آنچه خواسته‌اند می‌دهد.

دعا زمینه توجه خدا به انسان

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فرقان ﴿٧٧﴾

بگو: «اگر دعای شما نباشد، پروردگارم هیچ اعتنایی به شما نمی‌کند.»

دعا کردن لازمه استجابت دعا

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ مؤمن ﴿٦٠﴾

و پروردگارتان فرمود: «مرا بخوانید تا شما را اجابت کنم.»

درخواست نکردن از غیر خدا

وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِنَ الظَّالِمِينَ یونس ﴿١٠٦﴾

و به جای خدا چیزی را که سودی به تو نمی‌رساند و زیانی نمی‌زند، مَپَرست که اگر بپرستی قطعاً از زیانکاران خواهی بود.

تمرین‌ها

❋ پرسش و پاسخ

۱. هشت مورد از دعاهای قرآنی که با «ربنا» و «رب» شروع می‌شود را از حفظ تلاوت کنید.
۲. چهار مورد از آداب دعا و عبادت را بیان کرده و آیات مربوطه را از حفظ تلاوت کنید.

❋ جستجو در قرآن

با رجوع به قرآن تعداد دیگری از دعاهای قرآنی که در کتاب نیامده را مشخص کرده و سعی کنید آنها را حفظ کنید.

❋ بحث و گفتگو

به نظر شما برای دعا چه آثاری مترتب است؟ آثار دعا و نیایش فارغ از استجابت و یا عدم استجابت آن در زندگی چیست؟ در این خصوص با مربی، همکلاسی‌ها و خانواده خود به بحث و گفتگو بنشینید.

❋ تحقیق و مطالعه

درباره آداب دعا و شرایط استجابت آن در منابع و کتب حدیثی تحقیق و مطالعه کنید.

❋ معرفی منبع برای مطالعه بیشتر

کتاب «همه چیز درباره دعا»، اثر آیت الله مجتبی تهرانی

درس یازدهم

اخلاق و تربیت در قرآن

اهداف درس

آشنایی با فضائل و رذائل اخلاقی

نمودار درس

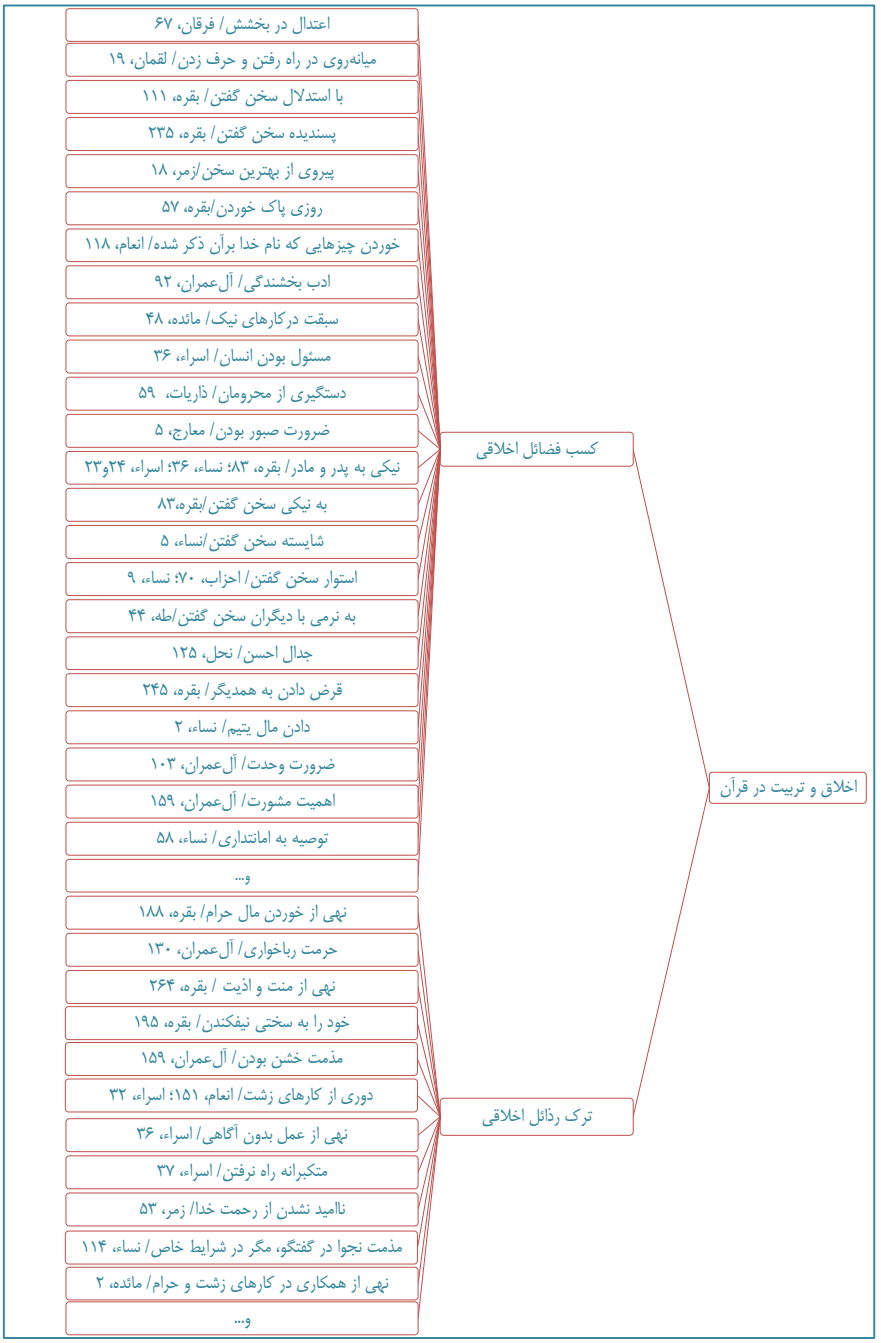
اخلاق و تربیت در قرآن
کسب فضائل اخلاقی
اعتدال در بخشش/ فرقان، ۶۷
میانه‌روی در راه رفتن و حرف زدن/ لقمان، ۱۹
با استدلال سخن گفتن/ بقره، ۱۱۱
پسندیده سخن گفتن/ بقره، ۲۳۵
پیروی از بهترین سخن/زمر، ۱۸
روزی پاک خوردن/بقره، ۵۷
خوردن چیزهایی که نام خدا برآن ذکر شده/ انعام، ۱۱۸
ادب بخشندگی/ آل‌عمران، ۹۲
سبقت درکارهای نیک/ مائده، ۴۸
مسئول بودن انسان/ اسراء، ۳۶
دستگیری از محرومان/ ذاریات، ۵۹
ضرورت صبور بودن/ معارج، ۵
نیکی به پدر و مادر/ بقره، ۸۳؛ نساء، ۳۶؛ اسراء، ۲۴و۲۳
به نیکی سخن گفتن/بقره،۸۳
شایسته سخن گفتن/نساء، ۵
استوار سخن گفتن/ احزاب، ۷۰؛ نساء، ۹
به نرمی با دیگران سخن گفتن/طه، ۴۴
جدال احسن/ نحل، ۱۲۵
قرض دادن به همدیگر/ بقره، ۲۴۵
دادن مال یتیم/ نساء، ۲
ضرورت وحدت/ آل‌عمران، ۱۰۳
اهمیت مشورت/ آل‌عمران، ۱۵۹
توصیه به امانتداری/ نساء، ۵۸
و...
ترک رذائل اخلاقی
نهی از خوردن مال حرام/ بقره، ۱۸۸
حرمت رباخواری/ آل‌عمران، ۱۳۰
نهی از منت و اذیت / بقره، ۲۶۴
خود را به سختی نیفکندن/ بقره، ۱۹۵
مذمت خشن بودن/ آل‌عمران، ۱۵۹
دوری از کارهای زشت/ انعام، ۱۵۱؛ اسراء، ۳۲
نهی از عمل بدون آگاهی/ اسراء، ۳۶
متکبرانه راه نرفتن/ اسراء، ۳۷
ناامید نشدن از رحمت خدا/ زمر، ۵۳
مذمت نجوا در گفتگو، مگر در شرایط خاص/ نساء، ۱۱۴
نهی از همکاری در کارهای زشت و حرام/ مائده، ۲
و...

دیباچه

علم اخلاق و مسائل مربوط به آن از مهم‌ترین و با ارزش‌ترین مباحث علوم دینی است و در اسلام بر حفظ و رعایت اخلاق تأکید فراوان شده است. در اهمیت و جایگاه اخلاق، همین بس که تزکیه و تربیت انسان در طول تاریخ از اهداف مهم بعثت رسولان الهی بوده است؛[1] چنان‌چه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله هدف از بعثت خود را تکمیل مکارم اخلاق معرفی فرمود.[2](مکارم الاخلاق، ص۸) همچنین حضرت علی علیه السلام درباره ضرورت مکارم اخلاق می‌فرمایند: به مکارم اخلاق پایبند باشید که آن مایه سربلندی است و از اخلاق پَست دوری کنید که آن انسان‌های شریف را پَست و بزرگواری را از بین می‌برد.[3](تحف‌العقول، ص ۲۱۵)

اخلاق به عنوان یکی از ارکان اصلی دین در کنار عقاید و احکام مطرح است و شیوه صحیح زندگی فردی و اجتماعی را به صورت صحیح به انسان‌ها می‌آموزد و سیر و حرکت آنان را به سوی کمال و حقیقت مطلق تنظیم می‌کند. در آیات قرآن مباحث مختلف اخلاقی و تربیتی ذکر شده است که برخی درباره آداب بحث و گفتگو، برخی درباره آداب معاشرت، برخی درباره شیوه مساعدت و همیاری یکدیگر، برخی دیگر در مورد شیوه مناسب برخورد با پدر و مادر و همچنین موضوعات بسیار دیگری می‌باشد که در این درس به بخشی از این مسائل اخلاقی در قرآن پرداخته می‌شود.

---

۱. (لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْ اَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ ءايٰاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰابَ وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كٰانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِى ضَلالٍ مُبِينٍ) (آل‌عمران،١٦٤)

۲. إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ.

۳. عَلَيْكُمْ بِمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ فَإِنَّهَا رِفْعَةٌ وَ إِيَّاكُمْ وَ الْأَخْلَاقَ الدَّنِيَّةَ فَإِنَّهَا تَضَعُ الشَّرِيفَ وَ تَهْدِمُ الْمَجْدَ.

کسب فضائل اخلاقی

اعتدال در بخشش

وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَٰلِكَ قَوَامًا فرقان﴿٦٧﴾

و کسانی‌اند که چون انفاق کنند، نه اسراف می‌کنند و نه تنگ می‌گیرند و میان این دو [روش] حد وسط را برمی‌گزینند.

میانه‌روی در راه رفتن و حرف زدن

وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِن صَوْتِكَ لقمان﴿١٩﴾

و در راه‌رفتنِ خود میانه‌رو باش و صدایت را آهسته ساز.

مسئول بودن انسان

إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا اسراء﴿٣٦﴾

همانا گوش و چشم و قلب، همه مورد پرسش واقع خواهند شد.

خوردن چیزهایی که نام خدا بر آن ذکر شده

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِن كُنتُم بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ انعام﴿١١٨﴾

از آنچه نام خدا بر آن برده شده است بخورید اگر به آیات او ایمان دارید

روزی پاک خوردن

كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ بقره﴿٥٧﴾

از خوراکی‌های پاکیزه‌ای که به شما روزی داده‌ایم بخورید.

وفاداری به پیمان

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدتُّمْ نحل﴿٩١﴾

و چون با خدا پیمان بستید، به پیمان خود وفا کنید.

همکاری در کارهای نیک

تَعاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوىٰ مائده۲

و در نیکوکاری و پرهیزگاری با یکدیگر همکاری کنید.

ادب بخشندگی

لَنْ تَنالُوا الْبِرَّ حَتّىٰ تُنْفِقُوا مِمّا تُحِبُّونَ آل‌عمران۹۲

هرگز به نیکوکاری نخواهید رسید تا از آنچه دوست دارید انفاق کنید.

سبقت در کارهای نیک

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْراتِ مائده۴۸

پس در کارهای نیك بر یکدیگر سبقت گیرید.

دستگیری از محرومان

وَفي أَمْوالِهِمْ حَقٌّ لِلسّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ذاریات۱۹

و در اموالشان برای سائل و محروم حقّی [معین] بود.

صبور بودن

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَميلًا معارج۵

پس صبر کن، صبری نیکو.

نیکی به پدر و مادر

وَبِالْوالِدَيْنِ إِحْسانًا بقره۸۳ نساء۳۶

و به پدر و مادر احسان کنید.

وَاخْفِضْ لَهُما جَناحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ اسراء۲۴

و از سر مهربانی، بال فروتنی بر آنان بگستر.

فَلَا تَقُلْ لَهُمَآ أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ اسراء

به آنها [حتی] «اوف» مگو و به آنان پرخاش مکن و با آنها سخنی شایسته بگوی.

به نیکی سخن گفتن

وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا ﴿٨٣﴾ بقره

و با مردم [به زبانِ] خوش سخن بگویید.

شایسته سخن گفتن

وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾ نساء

و با آنان سخنی پسندیده بگویید.

استوار سخن گفتن

وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ احزاب ﴿٩﴾ نساء

و سخنی [بجا و] درست گویند.

با استدلال سخن گفتن

قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بقره

بگو: «اگر راست می‌گویید، دلیل خود را بیاورید.»

به نرمی با دیگران سخن گفتن

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى ﴿٤٤﴾ طه

و با او سخنی نرم گویید، شاید که پند پذیرد یا بترسد.

پیروی از بهترین سخن

اَلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ ۚ زمر ﴿۱۸﴾

به سخن گوش فرامی‌دهند و بهترین آن را پیروی می‌کنند.

جدال احسن

اُدْعُ اِلىٰ سَبيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجادِلْهُمْ بِالَّتي هِيَ اَحْسَنُ نحل ﴿۱۲۵﴾

با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگارت دعوت کن و با آنان نیکوتر مجادله نمای.

ضرورت وحدت

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَميعًا وَلا تَفَرَّقُوا آل‌عمران ﴿۱۰۳﴾

و همگی به ریسمان خدا چنگ زنید و پراکنده نشوید.

اهمیت مشورت

وَشاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ فَاِذا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ آل‌عمران ﴿۱۵۹﴾

و در کار [ها] با آنان مشورت کن، و چون تصمیم گرفتی بر خدا توکل کن.

توصیه به امانت‌داری

اِنَّ اللهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَماناتِ اِلىٰ اَهْلِها نساء ﴿۵۸﴾

همانا خدا به شما فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به صاحبانش بازگردانید.

قرض دادن به همدیگر

مَنْ ذَا الَّذي يُقْرِضُ اللهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضاعِفَهُ لَهُ اَضْعافًا كَثيرَةً بقره ﴿۲۴۵﴾

کیست آن کس که به [بندگانِ] خدا وام نیکویی دهد تا [خدا] آن را برای او چند برابر بیفزاید؟

دادن مال یتیم

وَءَاتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ نساء۲

و اموال یتیمان را به آنان [باز] دهید.

توصیه به عدالت‌ورزی

وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ نساء۵۸

و چون میان مردم داوری می‌کنید، به عدالت داوری کنید.

پاسخ شایسته به نیکی دیگران

وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا نساء۸۶

و چون به شما درود گفته شد شما به بهتر از آن درود گویید یا همان را برگردانید.

عفو و بخشش همدیگر

وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ نور۲۲

و باید عفو کنند و گذشت نمایند. مگر دوست ندارید که خدا شما را ببخشد؟

اصلاح بین برادران دینی

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ حجرات۱۰

همانا مؤمنان با هم برادرند پس میان برادرانتان سازش دهید.

ترک رذائل اخلاقی

نهی از خوردن مال حرام

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ بقره۱۸۸

و اموالتان را میان خودتان به ناروا مخورید.

حرمت رباخوری

لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً آل‌عمران ﴿۱۳۰﴾

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، ربا را [با سود] چندین برابر مخورید.

نهی از منت و اذیت

لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ بقره ﴿۲۶۴﴾

صدقه‌های خود را با منّت و آزار، باطل مکنید.

خود را به سختی نیفکندن

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ بقره ﴿۱۹۵﴾

و خود را با دست خود به هلاکت میفکنید.

مذمت خشن بودن

وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ آل‌عمران ﴿۱۵۹﴾

و اگر تندخو و سختدل بودی قطعاً از پیرامون تو پراکنده می‌شدند.

دوری از کارهای زشت

وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ انعام ﴿۱۵۱﴾

و به کارهای زشت- چه علنی آن و چه پوشیده [اش]- نزدیك مشوید.

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا اسراء ﴿۳۲﴾

و به زنا نزدیك مشوید، چرا که آن همواره زشت و بد راهی است.

نهی از عمل بدون آگاهی

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اسراء ﴿۳۶﴾

و چیزی را که بدان علم نداری دنبال مکن.

متکبرانه راه نرفتن

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا اسراء﴿۳۷﴾

و در [روی] زمین به نخوت گام برمدار، چرا که هرگز زمین را نمی‌توانی شکافت و در بلندی به کوه‌ها نمی‌توانی رسید.

ناامید نشدن از رحمت خدا

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا زمر﴿۵۳﴾

بگو: ای بندگان من که بر خویشتن زیاده‌روی روا داشته‌اید از رحمت خدا نومید مشوید. در حقیقت، خدا همه گناهان را می‌آمرزد، که او خود آمرزنده مهربان است.

مذمت نجوا در گفتگو مگر در شرایط خاص

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ نساء﴿۱۱۴﴾

در بسیاری از سخنان در گوشی ایشان خیری نیست، مگر کسی که [بدین وسیله] به صدقه یا کار پسندیده یا سازشی میان مردم، فرمان دهد.

نهی از همکاری در کارهای زشت و حرام

وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ مائده﴿۲﴾

و در گناه و تعدّی دستیار هم نشوید.

نهی از نزاع کردن

وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا انفال﴿۴۶﴾

و با هم نزاع نکنید که سست شوید و شکوهتان از بین برود و صبر کنید.

نهی از کم فروشی

وَاَوۡفُوا الۡكَيۡلَ اِذَا كِلۡتُمۡ وَزِنُوۡا بِالۡقِسۡطَاسِ الۡمُسۡتَقِيۡمِ اسراء ۳۵

و چون پیمانه می‌کنید پیمانه را تمام دهید و با ترازوی درست بسنجید.

مذمت مغرور بودن

وَلَا تُصَعِّرۡ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمۡشِ فِى الۡاَرۡضِ مَرَحًا لقمان ۱۸

و از مردم [به نِخوت] رُخ برمتاب و در زمین با تکبر راه مرو.

نهی از تمسخر یکدیگر

لَا يَسۡخَرۡ قَوۡمٌ مِّنۡ قَوۡمٍ عَسٰٓى اَنۡ يَّكُوۡنُوۡا خَيۡرًا مِّنۡهُمۡ حجرات ۱۱

نباید قومی قوم دیگر را مسخره کند، شاید آنها از اینها بهتر باشند.

با لقب زشت همدیگر را صدا نزدن

وَلَا تَلۡمِزُوۡٓا اَنۡفُسَكُمۡ وَلَا تَنَابَزُوۡا بِالۡاَلۡقَابِ حجرات ۱۱

و از یکدیگر عیب‌جویی نکنید و به همدیگر لقب‌های زشت ندهید.

تمرین‌ها

❋ پرسش و پاسخ

۱. آیاتی از قرآن کریم را از حفظ تلاوت کنید که در موضوع «آداب سخن گفتن و بحث و گفتگو» باشد.

۲. آیاتی را از حفظ تلاوت کنید که موضوع آن درباره «قرض دادن و بخشیدن و اعتدال» در آن باشد.

۳. قرآن کریم از چه کارهای ناپسند اخلاقی انسان‌ها را باز داشته است، ۵ موضوع در این زمینه را از حفظ تلاوت کنید.

❋ جستجو در قرآن

با رجوع به سوره‌های لقمان و حجرات، آیات اخلاقی و تربیتی آن را احصاء کرده و حتی‌الامکان سعی کنید این دو سوره را حفظ کنید؟

❋ بحث و گفتگو

۱. با مربی و همکلاسی‌ها و خانواده خود بحث و گفتگو کنید که چرا در جامعه ما، ضمن وجود محاسن و فضائل اخلاقی، اما کماکان شاهد برخی ناهنجاری‌های اخلاقی و تربیتی مثل دروغ، غیبت، ربا و نزول خوری، تنبلی، کلاهبرداری، مشکلات خانوادگی، بد اخلاقی‌های سیاسی و ... هستیم؟ و چگونه می‌توان از قرآن مجید برای رفع این معضلات و ترویج، گسترش و تعمیق فضائل اخلاقی استفاده کرد؟

❋ تحقیق و مطالعه

مبانی و اصول شیوه‌های تربیت در قرآن را مورد بررسی و تحلیل قرار دهید.

❋ معرفی منبع برای مطالعه بیشتر

۱. کتاب «مراحل اخلاق در قرآن» اثر آیت‌الله جوادی آملی

۲. کتاب «قرآن و تربیت» اثر محمد علی رضایی اصفهانی

درس دوازدهم

دشمن‌شناسی در قرآن

اهداف درس

آشنایی با انواع دشمن درون و بیرون و حفظ آیات مربوطه

شناخت شیطان و ویژگی‌های آن و حفظ آیات مربوطه

آشنایی با نتایج منفی پیروی از شیطان و حفظ آیات مربوطه

شناخت راه‌های مقابله با شیطان و حفظ آیات مربوطه

نمودار درس

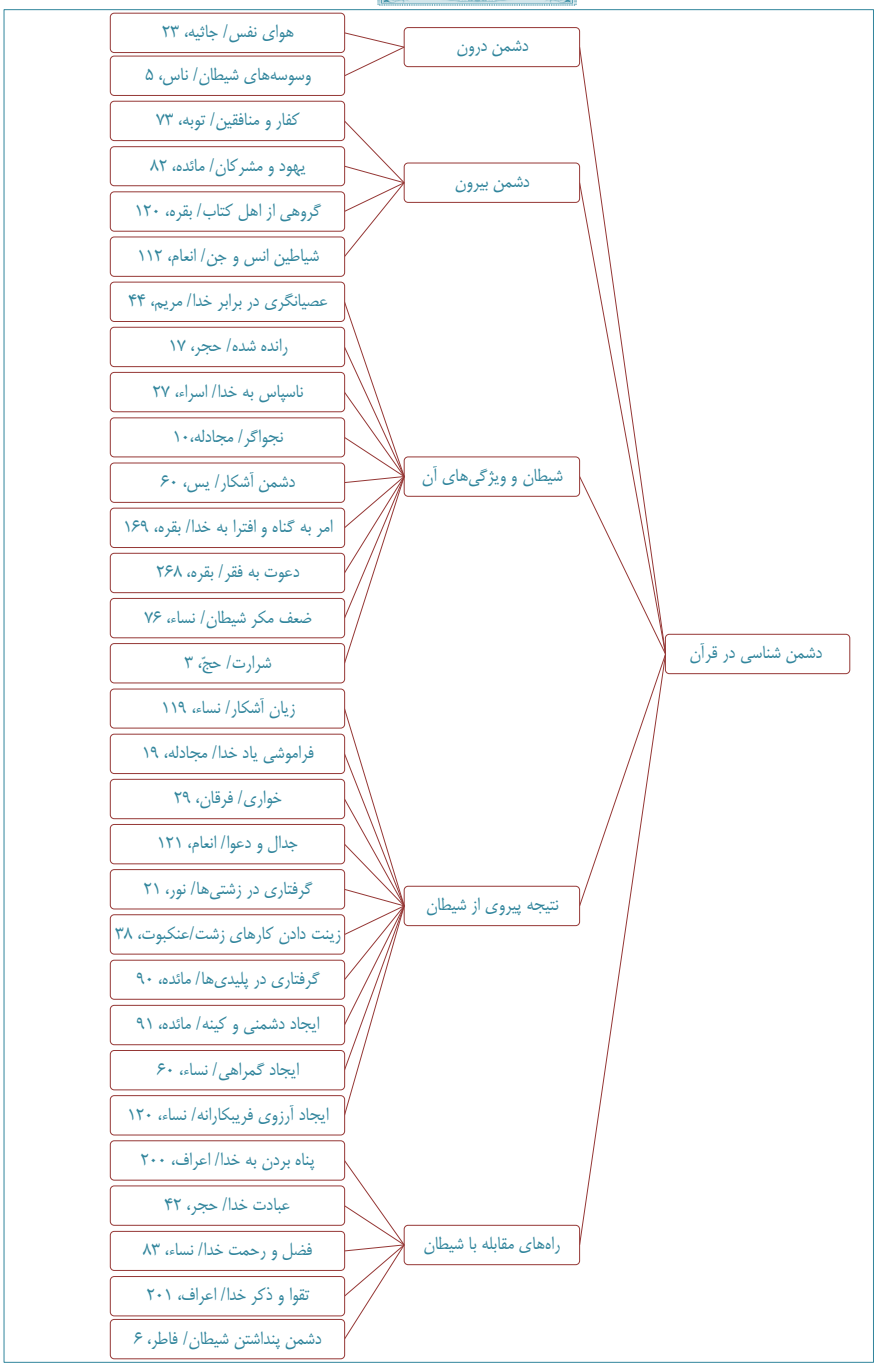
دشمن شناسی در قرآن
دشمن درون
هوای نفس/ جاثیه، ۲۳
وسوسه‌های شیطان/ ناس، ۵
دشمن بیرون
کفار و منافقین/ توبه، ۷۳
یهود و مشرکان/ مائده، ۸۲
گروهی از اهل کتاب/ بقره، ۱۲۰
شیاطین انس و جن/ انعام، ۱۱۲
شیطان و ویژگی‌های آن
عصیانگری در برابر خدا/ مریم، ۴۴
رانده شده/ حجر، ۱۷
ناسپاس به خدا/ اسراء، ۲۷
نجواگر/ مجادله،۱۰
دشمن آشکار/ یس، ۶۰
امر به گناه و افترا به خدا/ بقره، ۱۶۹
دعوت به فقر/ بقره، ۲۶۸
ضعف مکر شیطان/ نساء، ۷۶
شرارت/ حجّ، ۳
نتیجه پیروی از شیطان
زیان آشکار/ نساء، ۱۱۹
فراموشی یاد خدا/ مجادله، ۱۹
خواری/ فرقان، ۲۹
جدال و دعوا/ انعام، ۱۲۱
گرفتاری در زشتی‌ها/ نور، ۲۱
زینت دادن کارهای زشت/عنکبوت، ۳۸
گرفتاری در پلیدی‌ها/ مائده، ۹۰
ایجاد دشمنی و کینه/ مائده، ۹۱
ایجاد گمراهی/ نساء، ۶۰
ایجاد آرزوی فریبکارانه/ نساء، ۱۲۰
راه‌های مقابله با شیطان
پناه بردن به خدا/ اعراف، ۲۰۰
عبادت خدا/ حجر، ۴۲
فضل و رحمت خدا/ نساء، ۸۳
تقوا و ذکر خدا/ اعراف، ۲۰۱
دشمن پنداشتن شیطان/ فاطر، ۶

دیباچه

بحث شیطان و دشمن در قرآن همزمان با بحث خلقت حضرت آدم و حوا و زندگی آنان در بهشت، مطرح شده است به طوری که خداوند متعال صریحاً دشمنی شیطان بر آدم را به او گوشزد نموده و به او هشدار می‌دهد تا مبادا فریب شیطان را خورده و از بهشت رانده شود.

شیطان اوصاف ناپسندی همچون عصیان‌گری، ناسپاسی، کبر، حسادت، اغواگری و ... دارد که سبب گردیده قرآن کریم از او به عنوان دشمن آشکار خدا و مؤمنین یاد نماید. بنابراین شناخت اوصاف شیطانی و دوری از آنها حسب دستور خدای متعال و ضرورت عقلی، امری اجتناب‌ناپذیر و واجب است.

در قرآن کریم و روایات اسلامی از دسته‌ها و گروه‌های مختلفی تحت عنوان دشمن یاد شده است که در این بین «نفس انسان» که از آن به «هوای نفس» تعبیر می‌شود، به فرموده پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله به عنوان دشمن‌ترین دشمن‌ها برای انسان است. «اِنَّ اَعْدیٰ عَدُوِّکَ نَفْسَکَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْکَ» در کنار این دشمن سرکش و غدار درونی، قرآن کریم از کید و دشمنی دشمن‌های بیرون مثل کفار، منافقین، گروهی از اهل کتاب و ... هشدار داده است.

پیروی و اطاعت از شیطان اثرات زیانبار و جبران‌ناپذیری هم در دنیا و هم در آخرت برای انسان در پی خواهد داشت که در نهایت منجر به خسران و هلاک ابدی انسان می‌شود. بر اساس آموزه‌های قرآن کریم مهمترین عاملی که سبب می‌شود انسان دشمن درون و بیرون خود را به خوبی شناخته و در دام فتنه‌های او اسیر نشود، رعایت تقوای الهی است، زیرا که به متقین قوه تشخیص و تمیز حق از باطل عطا شده است. ﴿اِنْ تَتَّقُوا اللهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقاناً﴾

دشمن درون

هوای نفس

اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰىهُ جاثیه﴿۲۳﴾

پس آیا دیدی کسی را که هوس خویش را معبود خود قرار داده.

وسوسه‌های شیطان

اَلَّذِی یُوَسْوِسُ فِی صُدُورِ النَّاسِ ناس﴿۵﴾

آن کس که در سینه‌های مردم وسوسه می‌کند.

دشمن بیرون

کفار و منافقین

یٰٓاَیُّهَا النَّبِیُّ جاهِدِ الْکُفّارَ وَالْمُنافِقِینَ وَاغْلُظْ عَلَیْهِمْ توبه﴿۷۳﴾

ای پیامبر، با کافران و منافقان جهاد کن و بر آنان سخت بگیر.

یهود و مشرکان

لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النّاسِ عَداوَةً لِلَّذِینَ ءامَنُوا الْیَهُودَ وَالَّذِینَ اَشْرَکُوا مائده﴿۸۲﴾

مسلّماً یهودیان و کسانی را که شرك ورزیده‌اند، دشمن‌ترین مردم نسبت به مؤمنان خواهی یافت.

گروهی از اهل کتاب

وَلَنْ تَرْضٰی عَنْكَ الْیَهُودُ وَلَا النَّصارٰی حَتّٰی تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ بقره﴿۱۲۰﴾

و هرگز یهودیان و ترسایان از تو راضی نمی‌شوند، مگر آنکه از کیش آنان پیروی کنی.

شیاطین انس و جن

وَکَذٰلِكَ جَعَلْنا لِکُلِّ نَبِیٍّ عَدُوًّا شَیاطِینَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ انعام﴿۱۱۲﴾

و بدین گونه برای هر پیامبری دشمنی از شیطان‌های انس و جن برگماشتیم.

شیطان و ویژگی‌های آن

عصیانگری در برابر خدا

اِنَّ الشَّيْطٰانَ كٰانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا مریم ﴿٤٤﴾

همانا شیطان [خدای] رحمان را عصیانگر است.

رانده شده

وَحَفِظْنٰاهٰا مِنْ كُلِّ شَيْطٰانٍ رَجِيمٍ حجر ﴿١٧﴾

و آن را از هر شیطان رانده‌شده‌ای حفظ کردیم.

ناسپاس به خدا

وَكٰانَ الشَّيْطٰانُ لِرَبِّهٖ كَفُورًا اسراء ﴿٢٧﴾

و شیطان همواره نسبت به پروردگارش ناسپاس بوده است.

نجواگر

اِنَّمَا النَّجْوٰى مِنَ الشَّيْطٰانِ مجادله ﴿١٠﴾

همانا نجوا صرفاً از [القائات] شیطان است.

دشمن آشکار

اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يٰا بَنِيٓ ءٰادَمَ اَنْ لاٰ تَعْبُدُوا الشَّيْطٰانَ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ يس ﴿٦٠﴾

ای فرزندان آدم، مگر با شما عهد نکرده بودم که شیطان را مپرستید؟ زیرا وی دشمن آشکار شماست.

امر به گناه و افترا به خدا

اِنَّمٰا يَاْمُرُكُمْ بِالسُّوٓءِ وَالْفَحْشٰآءِ وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مٰا لاٰ تَعْلَمُونَ بقره ﴿١٦٩﴾

همانا[او] شما را به بدی و زشتی فرمان می‌دهد و اینکه برخدا چیزی را که نمی‌دانید بگویید.

دعوت به فقر

اَلشَّيْطانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشاءِ بقره﴿۲۶۸﴾

شیطان شما را از تهیدستی بیم می‌دهد و شما را به زشتی وامی‌دارد.

ضعیف بودن مکر شیطان

اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطانِ كانَ ضَعيفًا نساء﴿۷۶﴾

همانا نیرنگ شیطان ضعیف است.

شرارت

وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطانٍ مَريدٍ حج﴿۳﴾

و از هر شیطان سرکشی، پیروی می‌کنند.

نتیجه پیروی از شیطان

زیان آشکار

وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرانًا مُبينًا نساء﴿۱۱۹﴾

و هر کس به جای خدا، شیطان را دوست گیرد، قطعاً دستخوش زیان آشکاری شده است.

فراموشی یاد خدا

اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطانُ فَأَنْسٰهُمْ ذِكْرَ اللهِ مجادله﴿۱۹﴾

شیطان برآنان چیره شده و خدا را از یادشان برده است.

خواری

وَكانَ الشَّيْطانُ لِلْإِنْسانِ خَذُولًا فرقان﴿۲۹﴾

و شیطان همیشه خوارکننده انسان بوده است.

جدال و دعوا

إِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ انعام ﴿۱۲۱﴾

و در حقیقت، شیطانها به دوستان خود وسوسه می‌کنند تا با شما ستیزه نمایند.

گرفتار شدن در زشتی‌ها

وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ نور ﴿۲۱﴾

و هر کس پای بر جای گام‌های شیطان نهد [بداند که] او به زشتکاری و ناپسند وا می‌دارد.

زینت دادن کارهای زشت

وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ عنکبوت ﴿۳۸﴾

و شیطان کارهایشان را در نظرشان زینت کرد.

گرفتاری در پلیدی‌ها

إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ مائده ﴿۹۰﴾

همانا شراب و قمار و بت‌ها و تیرهای قرعه پلیدند [و] از عمل شیطانند.

ایجاد دشمنی و کینه

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ مائده ﴿۹۱﴾

همانا شیطان می‌خواهد میان شما دشمنی و کینه ایجاد کند.

ایجاد گمراهی

وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا نساء ﴿۶۰﴾

و شیطان می‌خواهد آنان را به گمراهیِ دوری بیندازد.

ایجاد آرزوی فریبکارانه

يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا نساء﴿۱۲۰﴾

شیطان به آنان وعده می‌دهد و ایشان را در آرزوها می‌افکند و جز فریب به آنان وعده نمی‌دهد.

راه‌های مقابله با شیطان

پناه بردن به خدا

وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ اعراف﴿۲۰۰﴾

و اگر از شیطان وسوسه‌ای به تو رسد، به خدا پناه بَر.

عبادت خدا

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ حجر﴿۴۲﴾

همانا تو را بر بندگان من تسلطی نیست.

فضل و رحمت خدا

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا نساء﴿۸۳﴾

و اگر فضل خدا و رحمتِ او بر شما نبود، مسلّماً جز [شمارِ] اندکی، از شیطان پیروی می‌کردید.

تقوا و ذکر خدا

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ اعراف﴿۲۰۱﴾

همانا کسانی که [از خدا] پروا دارند، چون وسوسه‌ای از جانب شیطان بدیشان رسد [خدا را] به یاد آورند و بناگاه بینا شوند.

دشمن پنداشتن شیطان

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا فاطر﴿۶﴾

همانا شیطان دشمن شماست، شما [نیز] او را دشمن بگیرید.

تمرین‌ها

❋ پرسش و پاسخ

۱. آیاتی از قرآن کریم را از حفظ بخوانید که در آن اشاره به دشمن درون و بیرون داشته باشد.

۲. با استفاده از آیات قرآن کریم راه‌های مقابله با شیطان را نام ببرید و آیات مربوطه را از حفظ بخوانید.

۳. آثار و پیامدهای منفی تبعیت از شیطان را با ذکر آیات مرتبط با آن نام ببرید.

❋ جستجو در قرآن

با رجوع به سوره‌های «اعراف» و «طه»، نقش شیطان در قصّه حضرت آدم و حوا را تبیین کنید؟

❋ بحث و گفتگو

۱. با مربی و همکلاسی‌ها و خانواده خود بحث کنید و بیندیشید که راه‌های نفوذ شیطان در انسان چیست و مشخص کنید که چگونه می‌توان با هوای نفس که بزرگترین دشمن انسان است مقابله کرد؟

۲. دشمنان امروز اسلام و مسلمانان چه کسانی هستند و چگونه دشمنی می‌کنند و راه‌های نفوذ آنان در جوامع اسلامی مخصوصاً کشور عزیز ما چیست؟ با مربی و همکلاسی‌ها و خانواده خود در این زمینه بحث و گفتگو و تبادل نظر کنید.

❋ تحقیق و مطالعه

با عنایت به «آیه ۱۱۸ سوره آل‌عمران» و «آیه ۱۲۰ سوره بقره» نحوه تعامل و مواجهه حکومت اسلامی با دشمنان اسلام، در حوزه‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی سیاسی و نظامی چگونه باید باشد؟

❋ معرفی منبع برای مطالعه بیشتر

۱. کتاب «میزان الحکمه»، واژه «عدوّ» اثر محمد محمدی ری‌شهری

۲. کتاب «مصاف بی پایان با شیطان» اثر فتح الله نجارزادگان